

Lezing Socialiter dd 18-06-2013

Overzicht

Totaal klein uur beschikbaar: tekst, piano- en CD-voorbeelden, slot: live-uitvoering van werk van 5 min. voor spreekstem + piano

CV

Eindexamen Gymnasium Haganum β 1948, daarna scheikunde gestudeerd aan RU Leiden, daar gepromoveerd in 1959. Vervolgens als onderzoeker gewerkt bij bedrijfsleven en Nederlandse overheid, en als consultant bij verschillende internationale organisaties.

Nu afgesloten: chemie blijft verder buiten beschouwing.

Naast wetenschappelijk werk part-time verder ontwikkeld in de muziek, vanaf 2002 full-time (sinds 2009 zzp-er) werkzaam als componist, arrangeur, dirigent en pianist.

Conservatoriumopleiding: 5-6 jaar; daarbuiten ook mogelijk, alles beschikbaar: lessen, cursussen, boeken, partituren; daarnaast: zelf werkzaam zijn, oren en ogen openhouden: geen excuus voor ignorantie.

Cumulatieve tijd: 2 min.

Inleiding

Praten over muziek is riskant; citaat Willem Pijper: "*Muziek zegt datgene wat alleen in muziek gezegd kan worden*".

Letterlijk genomen: iedere discussie over muziek (hele musicologie) onmogelijk; "*je moet luisteren, en als je het dan niet begrijpt, kan ik je ook niet helpen*": m.i. te beperkte visie.

Muziek ontstaat in het diepe onderbewuste, in de half-slaap, in zelf-contemplatie (meditatie); passeert op weg naar boven hogere bewustzijnslagen, krijgt daar concrete vorm. Dit is technisch proces: discussie mogelijk en nodig om de zuiveringsprocessen te sturen en te benoemen. Dit zal hoofdmoot van lezing worden.

Citaat Ravel: "*Het is niet de inspiratie, het is de keuze*"

Ultieme check: noten moeten op hun plaats staan: "*Misschien zijn er mooiere noten denkbaar, maar die heb ik dan niet kunnen vinden*"

Motto lezing (instigatie André Carstens): "*componeren = selecteren + integreren*"

(integreren: intern = noten onderling en extern = maatschappelijk)

Cumulatieve tijd: 5 min.

1. Fundamentele keuze: tonaal-atonaal

Scheiding "tonaal" en "atonaal" niet scherp, verschil illustreren m.b.v. 2x2 voorbeelden (vgl. Henkjan Honing: "Iedereen is muzikaal").

1.1. Het klassieke tonale systeem

Vb 1 - Mozart: Eine kleine Nachtmusik (1787), deel I, begin (4 maten) ($\frac{1}{4}$ min.)

Vb 2 - Chopin: Pianosonate nr. 2 (1837), Trio Treurmars, begin (4 maten) ($\frac{1}{4}$ min.)

Kenmerken: melodie blijft makkelijk hangen (= inspiratie/genialiteit); techniek: grondtoon, toonladder do-re-mi-fa-sol-(la)-si-do ("witte toetsen toonladder"), natuurtonen (signaalhoorns en -trompetten, Pythagoras), basisaccorden (I-V-I: betekenis voor iedereen begrijpelijk, ook zonder kennis van de harmonieleer); (na Chopin:) getempereerde stemming (= oktaaf in 12 gelijke toonschreden verdeeld: basis voor transponeerbaarheid en voor toetsenbord orgel, clavecimbel, piano, accordeon, key-board)

Associaties: duidelijkheid, consonantie, harmonie, evenwicht, begrijpelijkheid, natuurlijkheid, zekerheid, (na)zingbaarheid, schoonheid

Systeem heeft de muziek van ca 1700-1900 bepaald en grootse meesterwerken opgeleverd,

desondanks eind 19^e eeuw twijfel aan houdbaarheid systeem ontstaan.

Twee oorzaken aanwijsbaar:

- technisch: men wil meer vrijheid, het systeem is doorgrond en daarmee voor iedereen toegankelijk, de magie is verdwenen: componist als tovenaar/alchemist verliest glans
- psychologisch: verschuiving van idealistisch (schoonheid, God, Natuur, liefde, vrede) naar realistisch (rauwe werkelijkheid: misdaad, haat, oorlog, angst, onzekerheid), verkenning van de diepten van de ziel (Dostojewski, Freud, Mahler)

Cumulatieve tijd: 12 min.

1.2. Atonale systemen (2 voorbeelden)

Vb 3 - Debussy: 1e boek Préludes voor piano (1910), Voiles, maat 1-11 (*3/4 min.*)

Hele-toonstoonladder: atonaal wegens ontbreken grondtoon en hiërarchie tussen tonen.

Associaties: houvast verdwenen, vaagheid, onbestemdheid; maar ook: frisheid, buitenlucht, vrijheid en openheid na het zuurstofarme, overgecultiveerde fin-de-siècle; "choses dites à demi", de impressie wekt het gevoel op: muziek vertelt geen verhaal, maar kan wel stemmingen beïnvloeden.

Nog radicaler ("iemand moest het doen"):

Vb 4 - Schönberg: Pianostück op. 11, nr. 1 (óók uit 1910), maat 1-18 (*1 1/2 min.*)

Associaties: dissonantie, onvoorspelbaarheid, onzekerheid, angst

"Freie Atonalität": chromatische toonladder als basis, iedere volgende noot en iedere combinatie van tonen mogelijk; expressie primair [atonaliteit later gesystematiseerd: dodecafonie, seriële muziek; hier verder niet behandelen]

Cumulatieve tijd: 18 min.

1.3. Bipolariteit tonaal-atonaal: voorbeeld uit eigen werk

In de loop van de 20^e eeuw werden tijd- en plaatsgebonden technieken stijlmiddelen in dienst van de expressie, b.v. tonaal vs atonaal, orde vs chaos. Volledige keuzevrijheid pas in de laatste decennia van de vorige eeuw.

Voorbeeld uit eigen werk: Het Paleis van de Droomkoning: symfonisch gedicht

Scenario: zie hand-out, blz. 1 (kort bespreken).

CD #7: The Palace of the Dreamking:

- Inleiding: Track 1, 00:00-01:30 = *1 1/2 min.* (orde → chaos)

- De Generaal + coda: Track 1, 06:46-10:17 = *3 1/2 min.* (chaos → orde)

Atonale passages zijn toepassingen van "freie Atonalität". Ook dodecafonie toegepast: hier niet behandelen met het oog op de tijd (volledige muziek te horen op demo-CD: ter verkoop aanwezig, helaas niet gratis; uitvoerenden: zie hand-out blz. 4)

Er wordt gewerkt aan versie met illustraties: drie-eenheid van tekst-muziek-beelden

Cumulatieve tijd: 26 min.

2. Nadere uitwerking van het begrip tonaliteit ("tonaliteit +", "tonaliteit 2.0")

2.1. Terug in de tijd: oude kerktoonaarden (modi)

Einde 19e eeuw, te beginnen in Frankrijk, hernieuwde belangstelling voor "oude kerktoonaarden" (modi) uit de Renaissance en Middeleeuwen (Gregoriaans), ook in de popmuziek doorgedrongen.

Zelf gebruikt in begin "The Palace of the Dreamking" (dorisch; laten horen op piano).

Vb 5 - Debussy: Six Épigraphes antiques, nr. 1 (eerste 8 maten) (Hellenistisch, pastoraal-idyllisch ideaal) (*1/2 min.*)

Cumulatieve tijd: 32 min.

2.2. Geografische expansie

In belangstelling gekomen door toegenomen communicatie en uitwisseling via elektronische media tussen landen en volkeren: West-Europese muzikale traditie is niet langer alleen-zaligmakend. Voor mij persoonlijk is vooral de Oost-Europese invloed van belang geweest (2 toonladder met name noemen):

- *Zigeunertoonladder*

Vb 6 - Brahms: Hongaarse Dans nr. 17, hoofdthema (8 maten) (*1/2 min.*)

Toonladder laten horen op piano. Werkwijze: aansluiten op bestaande traditie, daarna eigen weg gaan (imitatio vs emulatio).

CD#7: Pianoconcert, deel I:

- 1e thema (zomer, tonaal): Track 2, 00:00-01:20 = *1 1/2 min.*

- 2^e thema (herfst, tonaal-atonaal): Track 2, 02:29-03:35 = *1 min.*

- Doorwerking (winter, atonaal-tonaal): Track 2, 03:54-05:24 = *1 1/2 min.*

- Reprise (lente, tonaal): Track 2, 06:43-07:24 = *3/4 min.*

Cumulatieve tijd: 40 min.

- *Istrische toonladder*

In de 50-er jaren van de vorige eeuw zelf geconstrueerde toonladder (laten horen). Bleek ook in Istrië voor te komen (ligging uitleggen), daar empirisch ontstaan uit lokale schalmeien. Ook in moderne jazz toegepast onder de naam "Altered Scale" (wel gebaseerd op de Westerse getempereerde stemming): afwijkend van het gangbare, maar wel herkenbaar:

Vb 7-8 - Wilhelmus in majeur en op Istrische wijze: eerst alleen melodie, dan geharmoniseerd (*1 min.*)

CD #7 Koorliederen op Oost-Europese volkspoëzie (modus wegens zingbaarheid en herkomst geschikt voor volkspoëzie; tekst: zie hand-out; Duitse vertaling gebruikt om de tekst toegankelijk te houden):

- Rondedans: Track 6, integraal = *1 1/2 min.*

Ook voor Nederlandse teksten bruikbaar:

CD #7 Koorliederen op Nederlandse kindervoëzie:

- Annemieke: Track 12, integraal = *1 3/4 min.*

Cumulatieve tijd: 52 min.

2.3. Andere tonale systemen

M.i. meest vruchtbaar: flexibel, herkenbaar, slaat de toehoorder niet dood.

Vb 9 - Octatonisch: a-bes-c-cis-dis-e-f/fis-g-a, wisseltonen analoog aan Arabisch-Turkse-Joodse traditie

Vb 10 - "Onvoorwaardelijk" voor spreekstem en piano (*5 min.*); onderwerp: intermenselijke verhoudingen; toelichting op tekst (*1 min.*). Tevens einde lezing.

Totale cumulatieve tijd: 60 min.
